

Jeden narátor, tři tazatelé, dvacet let. Několik postřehů z longitudinálního orálně historického výzkumu očima tazatelky¹ / One Narrator, three Interviewers, twenty Years. Some Reflections from longitudinal Oral History Research from the Interviewer's Point of View

Petra Schindler-Wisten

Abstrakt

Studie vychází z projektu *Studentská generace roku 1989 v časosběrné perspektivě. Životopisná interviews po dvaceti letech*. V první části soustředí autorka pozornost na jedinečný vztah narátora a tazatele, zejména na jeho specifika v rámci longitudinálního orálně historického výzkumu. Dále se zamýšlí nad s tím související problematikou reflexivity. Ve druhé části analyzuje rozhovory realizované v rámci tohoto projektu, a porovnává je s rozhovory dvacet let starými, na něž současná interview navazují, a navíc i s rozhovory, které vznikly pro projekt Paměť národa. Autorka se zabývá otázkou, do jaké míry jsou vyprávění narátorů konzistentní v čase, a jak se odvíjí interakce mezi týměž narátorem a dvěma či třemi jinými tazateli.

Abstract

The study is focused on the project *The Student Generation of 1989 from Longitudinal Perspective: Biographical Interviews after Twenty Years*. In the first part, the author focuses on the unique relationship of the narrator and the interviewer, especially its specifics in the longitudinal oral historical research. She also reflects on the related question of reflexivity. In the second part, she analyzes interviews conducted within this project and compares them with twenty years old interviews, which are followed by current interviews, and also with interviews created for the Memory of Nation project. The author discusses the extent to which interviewee's narrations are consistent over time and how the interaction between the same narrator and two or three other interviewers unfolds.

¹ Tato studie vznikla na základě podpory GA ČR 410/17-14167S *Studentská generace roku 1989 v časosběrné perspektivě. Životopisná interviews po dvaceti letech*.

Klíčová slova: Orální historie; narátor; tazatel; reflexivita; longitudinální výzkum; studenti roku 1989; sametová revoluce.

Key words: Oral History; Narrator; Interviewer; Reflexivity; Longitudinal Research; Students Generation of 1989; Velvet Revolution.

Úvod

Rozhodnutí pokračovat v projektu *Studenti v období pádu komunismu v Československu – životopisná interview*² předcházelo několikaleté váhání jeho hlavního iniciátora zda vůbec, jakým způsobem a v neposlední řadě také kdy, je ten správný čas na tento výzkum navázat.³ Cílem projektu z konce devadesátých let minulého století bylo na základě jednoho sta orálně historických rozhovorů s bývalými vysokoškolskými studenty a studentkami, kteří se aktivně zapojili do listopadových událostí roku 1989, analyzovat jejich tehdejší hodnotové vymezení, rodinné a sociální zázemí a případnou předchozí politickou angažovanost. Rozhovory byly zaměřeny na to, jak vysokoškolští studenti prožívali listopadové události, jaké zastávali názory a postoje a jak tyto prožitky reflektovali s odstupem necelých deseti let po roce 1989. Vzhledem k tomu, že se jednalo o první orálně historický výzkum u nás, celý tým se učil nahrávat a zpracovávat rozhovory takříkajíc „za pochodu“, jistá nezkušenost však byla vyrovnávána spontánním entuziasmem. Výsledná publikace⁴ zaznamenala úspěch a v Ústavu pro soudobé dějiny AV ČR odstartovala systematický orálně historický výzkum u nás.⁵

O dvacet let později v období let 2017 až 2019 jsme se v rámci projektu *Studentská generace roku 1989 v časosběrné perspektivě. Životopisná interviews po dvaceti letech* ke stovce bývalých aktivních studentů z roku 1989 vrátili⁶ a natočili pokračování jejich životních příběhů.⁷ Naším cílem bylo díky nově

² Jednalo se o projekt podpořený grantem GA AV ČR (registrační číslo A 9063601), který byl realizován v letech 1996-1998.

³ VANĚK, Miroslav. Proč studenti napodruhé? In: VANĚK, Miroslav (ed.) *Sto studentských evolucí. Vysokoškolští studenti roku 1989. Životopisná vyprávění v časosběrné perspektivě*. Praha: Academia a Ústav pro soudobé dějiny, 2019, s. 28-39.

⁴ OTÁHAL Milan – VANĚK Miroslav. *Sto studentských revolucí: Studenti v období pádu komunismu životopisná vyprávění*. Praha: Lidové noviny, 1999.

⁵ <http://www.coh.usd.cas.cz/o-nas/>

⁶ Až na hlavního řešitele se současný tým kompletně obnovil. Více viz SCHINDLER-WISTEN, Petra. Jak naskočit do rozjetého vlaku? In: VANĚK, Miroslav (ed.) *Sto studentských evolucí*, s. 40-51.

⁷ Více viz SCHINDLER-WISTEN, Petra. Metodika a praxe po dvaceti letech. In: VANĚK, Miroslav (ed.) *Sto studentských evolucí*, s. 16-27.

využité časosběrné metodě zachytit vliv formativní zkušenosti listopadové revoluce v roce 1989 na životní cesty studentských aktivistů v osobním, profesním, popřípadě politickém životě.

V této studii čtenáře seznámím s metodologickými postřehy, které byly pro náš longitudinální výzkum specifické, především postavení tazatele/tazatelky (dále jen „tazatel“) během výzkumu a jeho jedinečný vztah s narátorem/narátorkou (dále jen „narátor“) formující každý rozhovor i následnou interpretaci a s tím související problematikou reflexivity v orálně historickém výzkumu. Při promýšlení těchto otázek budu v druhé části studie vycházet nejen z rozhovorů realizovaných v rámci obou výše zmíněných projektů, ale porovnám je i s rozhovory, které vznikly pro projekt *Paměť národa*⁸.

Tazatel jako médium

Postavení tazatele v orálně historickém výzkumu je standardní součástí teoretické a metodické literatury. Tazatel se zásadní měrou podílí na výsledné podobě rozhovoru. On vybírá a oslovuje potencionální narátory (i když třeba z pozice určité instituce, pro kterou rozhovor vzniká), komunikuje s nimi, pokládá otázky a určitým způsobem (verbálním či neverbálním) reaguje na odpovědi narátorů. Tazatel je médium, které pomáhá pamětníkovi rozkrývat jednotlivé vrstvy jeho života. Představování životního příběhu narátora je strukturováno a formováno prostřednictvím otázek a podnětů tazatele.

K získání kvalitního interview by měl být tazatel schopný přizpůsobit se aktuálním potřebám narátora, měl by umět pozorně i aktivně naslouchat, být empatický a trpělivý. Tazatel by měl projevit zájem a zdravou zvědavost poznat životní příběh narátora, vyzdvihnout jej jako důležitý pramen a prokázat upřímné odhodlání dostat se společně s narátorem na stopu minulosti.

Tazatele vnímám jako aktivního účastníka celého procesu, který v něm nemůže vystupovat jako pouhý nestranný pozorovatel. Chtě nechtě se nemůže zcela striktně odtrhnout od všeho, co jej utváří. Tazatel je „jen člověk“ formován svými pozitivními i negativními životními zážitky a zkušenostmi, na jejichž základě si tříbí své osobní i světonázorové postoje. Stejně jako v každodenním životě i v orálně historickém rozhovoru je tazatel ovlivněn sympatiemi či antipatiemi

⁸ Viz heslo Studentský aktivista během sametové revoluce v ČSSR. [Online] Dostupné z URL: <<https://www.pametnaroda.cz/cs/studentsky-aktivista-behem-sametove-revoluce-v-cssr>> [Cit. 2019-08-12].

k druhým osobám. Tyto pocity je však nutné reflektovat nejen při samotném procesu nahrávání probíhajícího rozhovoru, ale i v jeho následné analytické a interpretační části.

Sociální rozměr každého rozhovoru dvou lidí odráží jejich vzájemné aktuální rozpoložení a ovlivňuje tudíž i každé vzpomínkové vyprávění. Získaná data jsou společným produktem obou přítomných aktérů. Stejně jako v běžném životě tu neexistuje druhá šance udělat první dojem a to platí pro obě strany. Způsob, jakým na sebe narátor a tazatel vzájemně bezprostředně zapůsobí, již předjímá další průběh jejich interakce a tím i výzkumu.⁹ Rozhovor je sociální akt, v němž je každý z mluvčích nejen subjektem jednání, ale zároveň i objektem pozorování toho druhého. Zároveň platí, že účastníci interview nemohou nekomunikovat. Neexistuje komunikace nezávislá na adresátovi, člověk hovoří tak, jak očekává, že ten druhý očekává, že bude mluvit.¹⁰ Oba aktéři mají v této interakci rozdílné role, používají různé komunikační strategie, např. přesvědčování, zdvořilost, zavádění témat, vyhýbání se odpovědi a další verbální i neverbální reakce. Důležité je uvědomit si, z jaké perspektivy k rozhovoru narátor a tazatel přistupují. Narátoři mohou na stejnou událost vzpomínat jinak při různých příležitostech a rozhovor bude také samozřejmě jiný, když se změní tazatel, jemuž narátor svůj životní příběh vypráví. Pozicionalita je klíčová determinanta při setkání obou aktérů orálně historického rozhovoru.¹¹

Během výzkumu se vzájemný vztah tazatele a narátora proměňuje, postupně mizí jednostrannost vztahu, v němž byl tazatel tím, kdo něco chce a narátor si může určovat, do jaké míry vyjde tazateli vstříc. Ten se pak může ocitnout v pozici závislého a manipulovatelného,¹² typicky při autorizování rozhovorů pro případnou publikaci.

⁹ THONFELD, Christoph. Collecting and Interpreting Qualitative Research-Elicited Data for Longitudinal Analysis. The Case of Oral History Data on World War II Forced Labourers. *Historical Social Research*, Vol. 34, No. 3, 2009, s. 66.

¹⁰ Srov. JENSEN, Olaf – WELZER, Harald. Ein Wort gibt das andere, oder: Selbstreflexivität als Methode. *Forum: Qualitative Sozialforschung*, Volume 4, No. 2, Mai 2003; a WELZER, Harald. Das Interview als Artefakt. Zur Kritik der Zeitzeugenforschung. *BIOS* 13, 2000, s. 52-54.

¹¹ WONG, Alan. Conversations for the Real World: Shared Authority, Self-Reflexivity, and Process in the Oral History Interview. *Journal of Canadian Studies*, Winter 2009, Volume 43, No 1, s. 251.

¹² VAŇKOVÁ, Markéta. Výzkumník lapaný. Úvahy k (a)symetrii vztahů mezi výzkumníkem a zkoumaným. *Biograf* 52-53, 2010. [Online] Dostupné z URL: <<http://www.biograf.org/clanky/clanek.php?clanek=5307>> [Cit. 2015-09-12].

Linie příběhu, výzkumu a studie v průběhu času

Kromě již zmíněných faktorů výsledek rozhovoru ovlivňují také vnější faktory jako je zejména čas, prostředí, v němž se natáčí nebo i technické vybavení (například použití videokamery může některé narátory spíše rozrušit). Podstatnou roli v orálně historickém rozhovoru hraje nejen denní doba, v níž se rozhovor realizuje, ale hlavně jeho načasování v daném životním úseku narátora. Žádné dva životní příběhy jedné a téže osoby natáčené třeba i stejným tazatelem, ale v jiném životním období, nebudou nikdy totožné. Zájmy a motivace každého člověka se v průběhu času mění. Tentýž člověk může v různých etapách svého života vnímat nějakou událost jinak a může ji i odlišně vyprávět. V jindy proběhnutším rozhovoru se objeví nové okolnosti a životní zkušenosti, ty předchozí se naopak potlačí či překonají. Perspektiva rozhovoru se celkově změní, na povrch vyplavou nové informace, které by narátor dříve nesdělil, ať už proto, že nemohl vzhledem k jejich irrelevantnímu obsahu či proto, že je z různých důvodů sdělit nechtěl, anebo si je neuvědomil, či nezapomněl a také neodpovídaly vnější politické, rodinné, sociální příp. jiné situaci.

Předmětem kvalitativního longitudinálního výzkumu ve společenských vědách¹³ je zkoumání změny spočívající v pohledu na lidský život v průběhu času. Životaběh se vyvíjí v čase, má své konstanty i proměnné. Životní příběhy nejsou fixovány v jednom momentu, ale jsou rekonstruovány a aktualizovány v průběhu času. Informace, které v rámci rozhovoru získáme, neexistují samy o sobě ve vzduchoprázdnu, ale mění se a v jiném historickém, sociálním a prostorovém kontextu mohou nabývat nové interpretace.¹⁴ Během časosběrných výzkumů se badatelé snaží studovat celé lidské životy v průběhu jejich trvání, a zjišťují, jak je ovlivňují měnící se životní podmínky jedince na jedné straně a historické události na straně druhé.¹⁵

Časosběrná perspektiva je klíčovým prvkem našeho současného projektu, v němž navazujeme na rozhovory dvacet let staré (a zároveň předpokládáme

¹³ Metoda návratných či opakovaných výzkumů je běžně využívána v etnologii či antropologii, dlouhodobé pozorování v psychologii a sociologii a tzv. časosběr v kinematografii. V historiografii není longitudinální výzkum běžný a uplatňují s ním interdisciplinární prvky zmíněných oborů.

¹⁴ NEALE, Bren. *Generating Data in Qualitative Longitudinal Research: A methodological review. Timescapes Working Paper* no 8, 2017. [Online] Dostupné z URL: <<https://timescapes-archive.leeds.ac.uk/publications-and-outputs/>> [Cit. 2019-08-12].

¹⁵ SKILLANDER, Katherine Miller – FOWLER, Catherine. Od longitudinálních studií k časosběrným dokumentům: návraty do infra-obyčejných životů. *DOK revue* 2015, č. 3. [Online] Dostupné z URL: <<http://www.dokrevue.cz/clanky/od-longitudinalnich-studii-k-casosbernym-dokumentum-navraty-do-infra-obycejnych-zivotu>> [Cit. 2019-08-12].

v budoucnu pokračování projektu). Naším cílem je získat vhled do subjektivních zkušeností a zážitků narátorů, jejich pocitů a vidění světa a vytvořit tak obrázek, jakým způsobem konstruují, vyprávějí a dávají význam svým životům, a jak se tento obrázek mění.

Zážitky, zkušenosti a také reflexe listopadu 1989 se jako červená nit linou oběma projekty a vzájemně je propojují. Kromě zpětného vnímání listopadových událostí roku 1989 jsme se nově zajímali i o pohled narátorů na období transformace i současné společenské a politické události, které se proměňovaly během samotného výzkumu.¹⁶ V opakovaných rozhovorech jsme zachytili také osobní reflexe narátorů na jejich profesní a rodinný život a zajímali jsme se i o důležité životní mezníky bývalých studentů. V průběhu výzkumu nám postupně krystalizovala nová témata, která odrážela jak kontinuitu příběhů, tak jejich flexibilitu. Důležitým komponentem kvalitního longitudinálního výzkumu je schopnost pokládat nové otázky a představovat nová témata, vystavěná na vhledu a pochopení výzkumných dat získaných v minulosti.¹⁷

V rámci časosběrného projektu se přirozeně mění životní trajektorie jak narátorů, tak tazatelů. Pomínou-li změny, k nimž přirozeně došlo mezi prvním a současným projektem, i během současného výzkumu zahrnující dva časově oddělené rozhovory se udála řada změn, které oba rozhovory ovlivňovaly. Rozhodli jsme se totiž, že v pořadí druhé rozhovory současného projektu budeme realizovat v delším časovém odstupu,¹⁸ než je v orálně historických výzkumech běžné, tedy v rozpětí půl až jednoho roku. V několika případech se stalo, že narátorovi zemřel někdo blízký, nebo se mu naopak narodilo vnouče, překonal nemoc či změnil zaměstnání. I na straně tazatelů docházelo ke změnám, které nás určitým způsobem ovlivňovaly v nalézání jiných nuancí, které jsme dříve neviděli. To vše je nedílnou součástí kvalitativního výzkumu, a proto je nutné i potřebné nechat vstoupit do hry reflexivitu, sebeuvědomění si badatele.

¹⁶ VANĚK, Miroslav. Časosběrný postup a orální historie. In: VANĚK, Miroslav (ed.) *Sto studentských evolucí*, s. 52-64.

¹⁷ NEALE, Bren. Generating Data in Qualitative Longitudinal Research: A methodological review.

¹⁸ Stejným směrem se ubírali i výzkumníci v jednom z projektů Timescapes, který byl zaměřen na seniory starší 75 let. Mezi nahráváním rozhovorů měli osmnáctiměsíční pauzu, během níž dokonce dva narátoři zemřeli, což bylo riziko, s nímž výzkumníci počítali. Místo toho, aby tazatelé hledali narátory nové, rozhodli se druhá interview vést s pozůstalými rodinnými členy, zajímali se o jejich vzpomínky na zemřelé a jaký na ně měli zemřelí příbuzní vliv. Více viz BORNAT, Joanna. Oral History and Qualitative Research. *Timescapes methods guides series* 2012, Guide No. 12.

Reflexivita a výměna rolí

Rozhovory, které s narátory realizujeme, jsou determinovány samotnou dynamikou rozhovoru, našim vzájemným vztahem s dotazovaným atd. Musíme si uvědomit a reflektovat naše vlastní vnímání, vliv, pohled a rozhodnutí, která během výzkumu neustále děláme.¹⁹ Reflexivita je proces vnitřního dialogu a kritického sebehodnocení vlastní pozice i aktivní a explicitní poznání, že tato pozice může ovlivnit výzkumný proces i výsledek.²⁰ Reflexivita pomáhá etice výzkumu a udržení rovnováhy mezi oběma účastníky na opačných stranách stolu. Je třeba počítat s odlišnými osobními charakteristikami danými věkem, pohlavím, politickými názory, vzděláním, náboženským vyznáním, osobními zkušenostmi atd., které ovlivňují proces vzájemného utváření vztahu mezi tazatelem a narátorem.²¹ Výsledná interpretace získaného materiálu je nahlížena očima badatele a jeho kulturními standardy. Tazatel by se neměl skrývat za masku „neutrálního vědce“, a vyhýbat se odhalení vlastního já. Orální historici si musí být vědomi toho, jaké postavení zaujímají ke svým vypravěčům a jedním ze způsobů je „about se do bot druhého“.²²

Pro badatele může být prospěšné vyzkoušet si pozici narátora na vlastní kůži. V jednom takovém experimentu došel Alan Wong k závěru, že celý proces začal ještě před tím, než dostal první otázku. Dopředu se totiž připravoval na to, co řekne, jednak aby to bylo zajímavé a také aby zanechal na tazateli dobrý dojem.²³ Tazatelem byl navíc profesor dotyčného, což vytvářelo další specifickou situaci. Narátor přirozeně nechtěl svému profesorovi říci všechno a zamýšlel se pak nad tím, jak by se cítil, pokud by se nechal nahrávat někým, koho nezná. Podobný diskomfort může pocítit každý narátor v momentě, kdy zvažuje, zda raději vyprávět „dobrou story“ anebo ochránit nějaké tajemství. Wong zmiňuje, jak bylo poučné uvědomit si, jaká měl očekávání do chvíle, než se začalo nahrávat v kombinaci s tím, když už věděl, jak takový rozhovor probíhá.²⁴

¹⁹ WONG, Alan. *Conversations for the Real World*, s. 245.

²⁰ BERGER, Roni. Now I see it, now I don't: researcher's position and reflexivity in qualitative Research. *Qualitative Research*, March 2013, s. 2-3. [Online] Dostupné z URL: <<https://journals.sagepub.com/doi/abs/10.1177/1468794112468475?journalCode=qrja>> [Cit. 2019-08-12].

²¹ Srov. YOW, Valerie. Ethics and Interpersonal Relationships in Oral History Research. *Oral History Review* 22/1, Summer, 1995, s. 53. a BERGER, Roni. Now I see it, now I don't, s. 2-3.

²² WONG, Alan. *Conversations for the Real World*, s. 239.

²³ WONG, Alan. *Conversations for the Real World*, s. 249-252.

²⁴ Autorka těchto řádků si také vyzkoušela „být na druhé straně“. Vybavují se mi úplně stejné pocity, jaké zmiňuje Wong: kombinace jistého předporozumění, jak orálně historický rozhovor probíhá, tedy toho, co se ode mě očekává a zároveň nervozita, zda budu schopná podat zajímavý

Vstupní specifika realizovaných rozhovorů a narátorů

Naši narátoři – bývalí vysokoškolští studenti – tvoří specifickou skupinu, jsou to vzdělaní lidé, většinou aktivní, když už ne na politické tak minimálně na občanské bázi, kteří se rádi a poměrně otevřeně vyjadřují k různým společenským otázkám. Proto nepřekvapí, že někteří z našich narátorů byli osloveni i organizací Paměť národa, která s nimi nahrála rozhovory zaměřené především na jejich vzpomínky na události z listopadu 1989.²⁵

Na následujících stránkách na několika případech ukáži, jakými způsoby se osoba tazatele projektuje do celého rozhovoru, jak ovlivňuje vzpomínání narátorů v jednotlivých třech projektech. Zaměřím se na to, do jaké míry jsou vyprávění narátorů konzistentní v čase, a jak se odvíjí interakce mezi týmž narátorem a dvěma či třemi jinými tazateli.

Dříve než se budu věnovat konkrétním rozhovorům, ráda bych na tomto místě zmínila poměrně kuriózní situaci, která vypadá na první pohled nepravděpodobně, ale může se během časosběrného výzkumu přihodit. Jak již bylo řečeno, v současném projektu jsme nahrávali rozhovory s identickou stovkou narátorů²⁶ jako před dvaceti lety. Ve dvou případech však tazatelka omylem nahrála rozhovory se jmenovci původních narátorů. U prvního z nich se podařilo odhalit chybu již po několika minutách prvního rozhovoru, ačkoli jméno i vysoká škola, na niž narátor studoval, souhlasilo, ukázalo se, že „nový“ narátor je o několik let mladší. Přesto jsme se rozhodli převážně z „diplomatických“ a etických důvodů, rozhovor ve sbírce ponechat. Ve druhém případě se na záměnu přišlo téměř až na konci projektu, těsně před dokončením třísvazkové publikace, která je jeho hlavním výstupem. I v tomto případě je „nový“ narátor mladší, listopadových událostí roku 1989 se také aktivně účastnil a s „původním“ narátorem se jeho

---

příběh. Tazatelem byl můj kolega, přesto se mi nechtělo o některých okolnostech vyprávět. Zajímavé a poučné je přečíst si po osmi letech protokol ze zmíněného rozhovoru, v němž se vše zmíněné odráží: „Rozhovor byl posléze veden v příjemné přátelské atmosféře, při kterém narátorka velmi plynule formulovala svůj životní příběh. Delikátní otázky narátorka vždy velmi kulantně opsala, přesto se jim v rozhovoru příliš nevyhýbala...Narátorka působila zpočátku poměrně nervózním dojmem, leč postupně z ní nervozita opadávala, začala gestikulovat rukama. Z jejího rozhovoru byla znát její výzkumná praxe a také schopnost poutavě vyprávět.“ Jednalo se o projekt „Orální historie a bádání o soudobých dějinách na půdě ÚSD“.

²⁵ Viz heslo Studentský aktivista během sametové revoluce v ČSSR. [Online] Dostupné z URL: <<https://www.pametnaroda.cz/cs/studentsky-aktivista-behem-sametove-revoluce-v-cssr>> [Cit. 2019-08-12].

²⁶ Již při plánování projektu bylo zřejmé, že se nám z různých důvodů nepodaří nahrát opakované rozhovory s totožnou stovkou narátorů jako před dvaceti lety. Rozhodli jsme se doplnit předpokládaný „výpadek“ pomocí tzv. kontrolního vzorku nových narátorů.

život mírně prolíná. Na první pohled nebyla záměna zřejmá, stačilo si ovšem důkladně přečíst rozhovor dvacet let starý a rozhovor současný a bylo jasné, že se jedná o dvě rozdílné osoby. Při velikosti našeho souboru rozhovorů (jen přepisy současných rozhovorů čítají zhruba 6 500 stran) jsme na tento fakt bohužel přišli relativně pozdě i z toho důvodu, že jsme vůbec nepředpokládali, že by k takovému omylu mohlo dojít. Poměrně stresující zkušenost hlavně v druhém případě nás přiměla promýšlet nové etické a profesionální výzvy v orálně historickém výzkumu. Uvádím zde tuto kuriozitu jako jakési memento pro všechny tazatele: je skutečně velmi důležité být na rozhovor dobře připraven a z dostupných pramenů si o narátorovi zjistit co nejvíce informací, než být pak zaskočen tím, že nahrávám rozhovor s někým úplně jiným, což samozřejmě ve výsledku není příjemné žádnému z účastníků tohoto trojúhelníku tedy ani tomu, kdo je omylem nahráván.

Až na zmíněné výjimky jsme všechny rozhovory realizovali bez vážnějších problémů a vytvořili tak širokou pramennou základnu využitelnou pro budoucí badatelé různých oborů. Analýza následujících rozhovorů může sloužit jako malá ukázka širokého potenciálu naší sbírky.

Analýza rozhovorů s vybranými narátory

Začnu rozhovorem s **Pavlem Lagnerem**²⁷, v němž jsem v současném projektu vystupovala jako tazatelka. Dvacet let starý rozhovor nahrával Milan Otáhal²⁸, který se zaměřil především na centrální událost roku 1989, tedy studentskou demonstraci 17. 11. a následně na průběh studentské stávkové oči narátora. Jednalo se spíše o detailní popis listopadových událostí 1989. Jednak bylo potřeba doplnit „bílá místa“ na mapě událostí z konce roku 1989 a současně studentské hnutí obecně bylo odborné téma Milana Otáhala, který se tedy ptal velmi konkrétně a zasvěceně. V původním rozhovoru naopak nebyla zachycena společenská ani osobní situace narátora na konci devadesátých let, ostatně to ani nebylo cílem oproti současnému projektu, v němž jsme se snažili narátory přimět k reflexi současné veřejné i soukromé situace. Před dvaceti lety nahrával rozhovor sedmdesátník s třicátníkem, což je přirozeně odlišná situace oproti situaci nahrával-li čtyřicátnice s padesátníkem. Narátor prošel určitým vývojem, který v současném rozhovoru spontánně reflektoval. Již při prvním rozhovoru mi vyprávěl podstatné osobní problémy a zážitky, aniž bych je jakkoli v obecné rovině zmiňovala či

²⁷ Narátorům bylo při prvním projektu kolem třiceti let, dnes jsou to padesátníci.

²⁸ Historik soudobých dějin a bývalý disident; zabýval se především obdobím tzv. normalizace, narozen 1928.

se na ně dokonce prvoplánově ptala (např. rozvod, střídavá péče o dítě, hospitalizace na JIPu). Lze hovořit o jisté formě jakéhosi přirozeného, byť specifického životního bilancování.

Pokud jde o rozhovor realizovaný v rámci Paměti národa, tazatelkou v něm byla o dvacet let starší literární vědkyně zabývající se mimo jiné též jazykem komunistické totality. Narátor byl v tomto případě nahráván na základě tipu editorky Paměti národa, byl vybrán z knihy *Sto studentských revolucí*. Obsahově je tento rozhovor podobný tomu z konce devadesátých let, a navíc se v něm částečně objevuje i polistopadová životní pouť narátora.

Základní narativy spojené s dospíváním, studentským obdobím a listopadem 1989 byly stejné v našem původním projektu i v rozhovoru pro Paměť národa. Jednalo se například o vzpomínky na „nomenklaturní“ gymnázium, silný zážitek při společné modlitbě Otčenáš v prvních revolučních dnech roku 1989 nebo pohřeb Jana Patočky:

„My jsme bydleli na Břevnově vedle benediktýnů u Markéty a na břevnovský hřbitov se dívali ze zadního traktu baráku. Jednoho dne jsme nešli do školy, nemohli jsme a nevěděli proč, ale byli jsme rádi, že jsme se ani neptali, ale matka nás omluvila... [Ullice] Pionýrů zavřená, všude policajti na motorkách, vrtulníky a na Markétě byly motorky a my jsme vůbec netušili, o co jde a teprve večer, když sinálí rodiče byli oba dva brzo doma, teď byla taková pochmurná atmosféra a teprve večer z vysílání, které bylo rušené, a táta ležel na posteli a furt přeladňoval. Všude bylo zhasnuto a my kluci jsme leželi každý z jedné strany, máma seděla na posteli a všichni jsme poslouchali, že se konal pohřeb pana doktora Patočky. A slyšeli jsme každé desáté slovo... a teprve ten den nám táta vysvětlil, kdo to byl, a že existuje Charta 77 a o co vlastně jde.“²⁹

O dvacet let později vnímáme ve vzpomínce na stejnou událost totožnou atmosféru, opakuje se motiv velkého hluku daného policejními manévry a také silné rozrušení rodičů narátora:

„Ten [den] si pamatuji, jako by to bylo včera. Mně bylo sice deset jedenáct let, ale pamatuju si to, protože jsme nešli do školy, máma nechtěla, abychom šli do školy, omluvila nás, protože se odehrávaly policejní manévry, a já si pamatuju, že randál, rachot, hluk těch vrtulníků a motorek byl tak velký, že i v tom bytě to bylo nesnesitelný..., ale pamatuju si díky

²⁹ Rozhovor Milana OTÁHALA (historik ÚSD AV ČR) s Pavlem Lagerem (v roce 1989 student DAMU), v květnu 1997 v Praze. Přepis rozhovoru uložen v Digitální sbírce COH.

tomu obrovskému hluku a tomu, jak naši byli zoufalí, nešťastní... že ho ani pohřbít nenechali v klidu. Bezmoc a vztek mých rodičů společně s tím hlukem, to se mi tak vrylo do paměti, že si ten pohřeb opravdu pamatuju. ³⁰

Podobně se objevují stejné narativy popisující devadesátá léta v našem současném rozhovoru a rozhovoru Paměti národa. Jde např. o náhodné, ale pro narátora ve svém důsledku jedinečné a důležité setkání s tehdejším ministrem kultury Jindřichem Kabátem, které bylo v obou případech podáno jako humorná historika, která však zásadně „zahýbala“ životem narátora:

„A stál jsem jednou u Anděla a přede mnou zastavila 613. (smích) To vidím jako dneska. A z té 613 vylezl Jindřich Kabát. A říkal – no to jsem rád, že tě vidím. Kafrali jsme na chodníku, ptal se, co dělám. Já jsem mu říkal, jak jsem otrávený, do Pardubic se vrátit nechci a v Praze být nemůžu. A on říkal – no a nechceš jít se mnou na Ministerstvo kultury? (smích) Já jsem říkal – no to teda opravdu nechci. A on – no já jsem ministr a někoho tam potřebuju...“ ³¹

„Stál jsem u Anděla. Zastavila černá šestsettrináctka, kterou jsem z duše nenáviděl, a z ní vylezl Jindřich Kabát v sáčku a ptal se, co dělám. Já jsem řekl, že momentálně nic. On řekl: Nechceš jít se mnou na ministerstvo? Já jsem ministr.“ ³²

Ve všech třech projektech byl narátor otevřený, vycházel tazatelům vstříc, stejně jako tazatelka Paměti národa jsem jej vnímala jako citového a ochotného člověka. Ostatně kromě zmíněných projektů vystupoval i v několika dokumentárních filmech věnujících se událostem roku 1989. Vzpomínání na tyto události má tedy narátor již poměrně zažitě a konzistentní i po dvaceti letech. Zároveň však byl narátor nakloněn i novým aktuálními otázkám současného projektu.

Další příklad, kterému se chci podrobněji věnovat, jsou rozhovory s **Tomášem Ctiborem**. Před dvaceti lety byl tazatelem také Milan Otáhal, ovšem u tehdejšího druhého rozhovoru byl jako druhý tazatel přítomen i Miroslav Vaněk, který si s narátorem od té doby tyká. V současném projektu to byl dokonce první narátor, za nímž se vypravil, protože očekával bezproblémový průběh setkání.

³⁰ Rozhovor Věry SCHMIEDTOVÉ s Pavlem Lagnerem v dubnu 2017 v Praze. Rozhovor uložen v digitální sbírce Paměti národa.

³¹ Rozhovor Petry SCHINDLER-WISTEN (historička ÚSD AV ČR) s Pavlem Lagnerem (v roce 1989 student DAMU), v březnu 2017 v Praze. Přepis rozhovoru uložen v Digitální sbírce COH.

³² Rozhovor Věry SCHMIEDTOVÉ s Pavlem Lagnerem v dubnu 2017 v Praze. Rozhovor uložen v digitální sbírce Paměti národa.

Toto očekávání se beze zbytku naplnilo, od začátku se jednalo o hodně osobní rozhovor mající charakter kamarádského povídání. Důležité je zmínit, že narátor a tazatel jsou vrstevníci a pozice tazatele se tak v určitých ohledech blížila pozici tzv. insidera. Tazatel měl díky již vybudované přátelské vazbě s narátorem snazší „vstup do terénu“. Mohl lépe než jiný tazatel vnímat a rozumět jemným odstínům a reakcím narátora, který se otevřeně rozhovořil i o osobních a pracovních krizích. Rozhovor měl bilanční charakter jak v osobní rovině, tak v hodnocení toho, kam jsme se jako společnost necelých třicet let po sametové revoluci dostali. Miroslav Vaněk nebyl v tomto případě jen posluchačem, ale mnohem více se do rozhovoru sám zapojoval, hovořil i o svých životních zkušenostech a peripetiích. Rozhovor se tak blížil opravdovému konverzačnímu dialogu, jak o něm hovoří například Wong.³³

Pokud jde o rozhovor pro Paměť národa, ten s Tomášem Ctiborem nahráli studenti střední školy v rámci projektu Příběhy našich sousedů, což narátor reflektuje i v rozhovoru s Miroslavem Vaňkem jako milý zážitek:

„... už mám dokonce papír na to, že jsem pamětník. Během měsíce... mám druhý zážitek ze vzpomínání, mě to potěšilo, že ses ozval. A oni [studenti] přišli za mnou domů... a přišli připravení, a zajímalo je to. Byla to krásná konfrontace s dětma, které se narodily už v tomto tisíciletí. To jsou děti, kterým je 14, 15 a pro ně je komunismus něco, jako pro nás byla druhá světová válka, z hlediska vnímání. Ale bylo to velmi milé.“³⁴

Stejně jako ve dvacet let starém rozhovoru popisuje narátor v rozhovoru se studenty události roku 1989, například o výborné organizaci na UMPRUM během stávky:

„... všichni během opravdu jednoho dopoledne, to bylo všechno zorganizovaný a fungovalo to... Jedině jehovisti přišli, že oni nemůžou, my jsme říkali, jo v pořádku.“

T: „Vy jste tam měli skupinu jehovistů?“

³³ Pokud má být orálně historický rozhovor skutečnou konverzací, pak by měl i tazatel odpovídat na otázky a sdílet své zkušenosti a zážitky s narátorem tak, aby oba zúčastnění měli rovnocennou znalost o životě toho druhého. WONG, Alan. Conversations for the Real World, s. 256.

³⁴ Rozhovor Miroslava VAŇKA (historik ÚSD AV ČR) s Tomášem Ctiborem (v roce 1989 student UMPRUM), v lednu 2017 ve Slovanské Lhotě. Přepis rozhovoru uložen v Digitální sbírce COH.

N: „Jo, ti přišli, ale v klidu, v pohodě, tam nebyl žádný problém, tam se nikdo nepřemlouval, tam se jenom organizovali věci... Zcela spontánně, tam se neřešilo, tam se organizovalo, jak to má být. To bylo neuvěřitelné, my jsme byli během pondělka připravení na všechno.“³⁵

„Okupovali jsme školu. Převzali jsme klíče. U nás to byla celá škola kromě jehovistů, ti nemohli kvůli vyznání. Překvapilo mě, že my jako umělci jsme byli snad nejzorganizovanější škola, okamžitě jsme měli systém zásobování a všeho. Dodnes mě fascinuje z manažerského pohledu, jak to geniálně fungovalo. Ty lidi se na ničem nedomlouvali. Ráno jsme přišli do školy a během jednoho dne bylo všechno obsazené, zorganizované, všichni měli svoje role a úkoly a jelo to jako stroj.“³⁶

V porovnání se všemi rozhovory z našich dvou projektů se v rozhovoru se studenty narátor daleko více snaží vysvětlovat atmosféru doby před rokem 1989, kterou si dnešní náctiletí nedokáží představit:

„A teď si představte, že se dostáváte do věku, kdy začínáte mít nějaký přání, touhy, ambice... ale nemáte šanci je naplnit. Vnější svět byl hodně neutěšenej...“³⁷

Dospívajícím tazatelům dále například vysvětluje, jak komunistický režim vydíral jedince přes příbuzné apod. Narátor v sobě nezapře pedagogickou zkušenost, při vzpomínkách na předrevoluční dobu užívá i vizuální symboliku, tehdejší dobu prezentuje jako černobílou.

Stejně jako v prvním případě byl narátor ve všech projektech ochotný poskytnout svůj životní příběh, který měl ve všech třech projektech stejný narativní základ, ovšem pokaždé jinak podaný. V prvním rozhovoru z konce devadesátých let se narátor s o dvě generace starším tazatelem-historikem věnuje konkrétním popisům životních zkušeností z konce osmdesátých let, především roku 1989; rozhovor se studenty o dvacet let později má stejné zaměření, je však vyprávěn v takřkajíc „lehčím“ duchu; a rozhovory vedené s historikem, vrstevníkem a přítelem v jedné osobě mají spíše bilančně filosofický rozměr i charakter kamarádského povídání.

³⁵ Rozhovor Milana OTÁHALA (historik ÚSD AV ČR) s Tomášem Ctiborem (v roce 1989 student UMPRUM), v září 1997 v Praze. Přepis rozhovoru uložen v Digitální sbírce COH.

³⁶ Rozhovor studentů střední školy s Tomášem Ctiborem v prosinci 2016 v Praze. Rozhovor uložen v digitální sbírce Paměti národa.

³⁷ Rozhovor studentů střední školy s Tomášem Ctiborem v prosinci 2016 v Praze. Rozhovor uložen v digitální sbírce Paměti národa.

V souvislosti s tím, jaký styl vyprávění narátoři volí (ať už s ohledem na tazatele jako v předcházejícím příkladu či třeba aktuální náladu), se odvíjí i lingvistická rovina jejich vzpomínání. Jemné jazykové nuance lze vypořádat například v rozhovoru, který v rámci současného projektu realizovala tazatelka o generaci mladší než narátor. Ten ji při vyprávění nepřímo oslovoval maskulinem: *Toto sledování probíhalo asi čtyři dny, kdy jste neustále byl pod dozorem, ať už jste jel autem, šel po ulici...*³⁸ Je to možná jen kouzlo nechtěného, každopádně i to o něčem vypovídá a do jisté míry odráží temperament narátora. Těžko si představíme opačnou situaci, kdy by narátorka v podobném duchu oslovovala muže tazatele femininem.

Jako třetí příklad jsem vybrala rozhovory s **Janem Doskočilem**, který se jako narátor účastnil dokonce čtyř projektů, celkem tedy šesti rozhovorů.³⁹ Můžeme jej označit za zkušeného „profesionálního“ pamětníka. Vyprávění narátora tomu odpovídá, ve všech rozhovorech je konzistentní, obsah vzpomínání je ustálený. Při analýze rozhovorů se mi zdálo, že tazatelé neměli tentokrát zásadní vliv na jejich výslednou podobu. Důležité zážitky se objevují v každém interview a liší se jen v drobnostech. Například historka o roznášení letáků v prvních dnech sametové revoluce je ve všech rozhovorech doprovázena pocitem strachu, který narátor zažíval:

*„Tu noc jsme se věnovali roznášení letáků, ráno v pondělí jsme nabrali balík, ruksak letáků a jednotlivě jsme se plížili, já po fakultní nemocnici, po fakultě, různě jsme to vylepovali. Báli jsme se hrozně, schovávali jsme se, jako všichni.“*⁴⁰

„Já jsem se samozřejmě snažil uplatnit letáky, které jsem měl. Takže jsem se s nimi různě plížil po fakultě a po městě. Kromě mých letáků ale v Hradci v pondělí dopoledne žádné jiné letáky nebyly. Vzpomínám si, že úplně první leták jsem se značným strachem vylepil na fakultě na

³⁸ Rozhovor Lucie MARKOVÉ (doktorandka FHS UK) s Radkem Šindelářem (v roce 1989 student Vysoké školy strojní a elektrotechnické v Plzni) v červnu 2017 v Hostivici. Přepis rozhovoru uložen v Digitální sbírce COH.

³⁹ Dva rozhovory vznikly v roce 1997 pro projekt Sto studentských revolucí, dva rozhovory v následném projektu v červenci 2017 a říjnu 2018. Pro Paměť národa se narátor účastnil dvou rozdílných projektů, se dvěma různými tazateli, ale obsahově byly rozhovory podobné a týkaly se hlavně listopadových událostí v Hradci Králové. První rozhovor byl realizován v dubnu 2017 – Příběhy 20. století a druhý v říjnu 2018 – Příběhy regionu – Královohradecký kraj. Viz <https://www.pametnaroda.cz/cs/doskocil-jan-1965>

⁴⁰ Rozhovor Miroslava VANĀKA (historik ÚSD AV ČR) s Janem Doskočilem (v roce 1989 student lékařské fakulty UK v Hradci Králové), v srpnu 1997 v Praze. Přepis rozhovoru uložen v Digitální sbírce COH.

pánských záchodcích nad pisoáry. Za čtvrt hodiny jsem se tam byl podívat, jestli tam ještě je, a už tam nebyl. ⁴¹

„Já jsem se snažil o přestávkách mezi výukou uplatnit někde ty letáky. Ale docela dost jsem se bál. Já si pamatuju, já už jsem to říkal asi několikrát, že první leták jsem vylepil na pánském záchodku nad pisoár, který vyzýval už nevím přesně k čemu. Za pět minut poté, co jsem ho vylepil, jsem se tam byl podívat, jestli tam ještě je a už ho někdo sundal. ⁴²

Dvacet let starý rozhovor byl poměrně krátký, strohý, narátor působil skromným dojmem a svou roli ve stávkovém výboru nijak nepřeceňoval. Ochotně se zapojil do pokračování našeho současného projektu, i když byl z opětovného oslovení překvapen, protože si původní rozhovor nepamatoval.⁴³ O rok později však již bylo těžší domluvit se na pokračování rozhovoru, tazatelka v průběhu emailové komunikace vyzorovala, že se změnila nálada narátora a při setkání tváří v tvář působil unaveným dojmem. Následný rozhovor tazatelka vnímala jako pamětníkův poslední návrat k listopadovým událostem, které chce poté uzavřít a již se k nim nevracet. Vzhledem k tomu, že tento rozhovor se uskutečnil jen dva týdny po rozhovoru pro Paměť národa, nabízí se otázka, jestli narátor nebyl jednoduše vyčerpán z vyprávování a vzpomínání na listopadové události stále dokola. V následném projektu nám šlo sice i o promyšlení dalších událostí (viz výše), ale narátor se už zřejmě nedokázal nadchnout pro reflexi nových zkušeností a zážitků. Do jisté míry na tom mohl mít podíl i aktuální stav narátora.

Nicméně i přesto nebo právě proto, že narátor zřejmě naposledy rekapituloval listopadové zkušenosti, došlo u něj po dvaceti, resp. třiceti letech k určité sebereflexi. Patrné je to například ve vzpomínkách na činnost v akademickém senátu, v němž byl narátor aktivní, a který měl na starosti reorganizaci na tamní fakultě. V devadesátých letech hodnotí změny ambivalentně: něco se povedlo lépe, něco hůře. V současnosti už byl k aktivitám akademického senátu z počátku devadesátých let kritičtější. V rozhovoru pro Paměť národa již na rovinu reflektuje, že ne všechny věci se tehdy řešily správně a spravedlivě, čehož mu je teď líto. V našem projektu hodnotí tyto události také spíše negativně, ale chyby, které se staly, zahaluje do hávu mladického nadšení.

⁴¹ Rozhovor Martina OCKNECHTA s Janem Doskočillem v dubnu 2017 v Hradci Králové. Rozhovor uložen v digitální sbírce Paměti národa.

⁴² Rozhovor Lucie RAJLOVÉ (doktorandka FHS UK) s Janem Doskočillem (v roce 1989 student lékařské fakulty UK v Hradci Králové), v červenci 2017 v Hradci Králové. Přepis rozhovoru uložen v Digitální sbírce COH.

⁴³ Dlužno dodat, že ani tazatel si jej podrobněji nevybavoval.

„Bylo tam pár lidí z původního stávkového výboru, já mezi nimi, pak jsme pokračovali v Akademickém senátu, kde jsem to táhnul tak do jara. Udělaly se nějaké změny na fakultě, možná dobré, možná méně dobré. Několik pedagogů, kteří byli nejvíc zkompromitováni, se tenkrát z fakulty podařilo dostat. Někdy na jaře to pro mě taky skončilo.“⁴⁴

„Měli jsme tehdy jistou pravomoc mluvit do určitých personálních otázek. Ne vždycky to bylo správné nebo spravedlivé. Vedoucí komunistické strany na fakultě musel odejít a odejít museli i další, kterým jsme vyjádřili nedůvěru. Ale vím nejméně o jednom člověku, kterému jsme vyjádřili nedůvěru naprosto neoprávněně, a musím říct, že na to nejsem příliš hrdý.“⁴⁵

„... protože jsem dost dlouho potom ještě působil v akademickém senátu, fakulta se dost reorganizovala a přestavovala. V té době měli studenti v akademickém senátu paritu... do spousty věcí jsme poměrně hodně, až to nebylo ku prospěchu věci, mohli mluvit. V mladickém nadšení jsme napáchali spoustu věcí, které jsme nemuseli.“⁴⁶

Na posledním krátkém příkladu, rozhovorech s **Milanem Podobským**, je pozoruhodné, jak se na první pohled nekompatibilní dvojice „uhlazená“ tazatelka a „uondaný“ narátor dokázala vyladit. Jednalo se o rozhovor v současném projektu a tazatelka přiznala, že byla velmi překvapena, jak rozhovor pěkně plynul. Narátor sice nemluvil spontánně, čekal na příhrávkou, odpovídal pomalu, ale smysluplně a nebránil se odhalit i určité životní kotrmelce, které jej potkaly. Rozhovor má spíše dialogický rozměr a porovná-li jej s rozhovorem dvacet starým i rozhovorem pro Paměť národa⁴⁷, které mají spíše věcný a popisný charakter, působí tento osobnějším a intimnějším dojmem. Společně všem rozhovorům je pomalé rozvážné tempo, které odráží povahu narátora.

⁴⁴ Rozhovor Miroslava VAŇKA (historik ÚSD AV ČR) s Janem Doskočillem (v roce 1989 student lékařské fakulty UK v Hradci Králové), v srpnu 1997 v Hradci Králové. Přepis rozhovoru uložen v Digitální sbírce COH.

⁴⁵ Rozhovor Martina OCKNECHTA s Janem Doskočillem v dubnu 2017 v Hradci Králové. Rozhovor uložen v digitální sbírce Paměti národa.

⁴⁶ Rozhovor Lucie RAJLOVÉ (doktorandka FHS UK) s Janem Doskočillem (v roce 1989 student lékařské fakulty UK v Hradci Králové), v červenci 2017 v Hradci Králové. Přepis rozhovoru uložen v Digitální sbírce COH.

⁴⁷ Tazatel stejně jako narátor pochází z učitelského prostředí, o generaci starší, sám pamětník v Paměti národa pod hesly: Svědci lokálních událostí z éry komunismu, Vyšetřovanec StB - nepřátelská osoba. [Online] Dostupné z URL: <<https://www.pametnaroda.cz/cs/kuzel-karel-1946>> [Cit. 2019-08-12].

Závěrem

Za patnáct či dvacet let plánujeme další pokračování v rozhovorech s vysokoškolskými studenty aktivními během sametové revoluce. Ideální varianta, že by se příště s narátory sešli stejní tazatelé jako nyní, se pravděpodobně zcela nenaplní. Jako zkušení a znalí tazatelé bychom mohli stavět na již získaných vazbách s narátory a těžit tak z výhod podobajících se těm, které užívá výzkumník insider. Jak ale vyplývá ze současných rozhovorů, není na škodu, pokud rozhovor nahrává s projektem „nezatížený“ tazatel. Ten totiž může vidět danou okolnost čerstvým pohledem, může spatřit téma v jiných souvislostech a pokládat nové otázky.

Tazatelé (a následně i výzkumníci, kteří s materiálem dále pracují) jsou v jakémkoliv kvalitativním výzkumu účastníky sociálního prostoru, který je konstruován díky jejich přítomnosti a který určuje chování všech zúčastněných. Je důležité uvědomit si, v jakém místě právě stojí narátoři na pomyslné životní časové ose a zároveň si uvědomit, kde na ni stojíme my tazatelé. Jakým způsobem jsme se jako aktéři orálně historického interview dostali do přítomného momentu, co jsme doteď prožili, co jsme očekávali, co se nám splnilo, co se nepodařilo apod. Ani analýza a interpretace rozhovorů nejsou akty nezávislé na ostatních okolnostech. Potřebné schopnosti pro úspěšnost této práce jsou nabývány a formovány prostřednictvím procesů sociální interakce.⁴⁸

Mezi tři praktické věci pro udržení rovnováhy mezi zkušeností tazatele a narátora patří tzv. protokol o rozhovoru, konzultace s kolegy⁴⁹ a opakovaná analýza rozhovoru. Je užitečné podívat se po nějaké době znovu a s odstupem na ten samý rozhovor a reflektovat rozdíly mezi tím, co jsme jako tazatelé viděli z tehdejší pozice, která se od té doby mohla změnit, a mohlo se změnit i naše nazírání na rozhovor. V každém okamžiku výzkumu bychom se měli ptát sami sebe, v jakém postavení se právě nacházíme vzhledem k potencionálnímu ovlivnění výzkumu.

Orálně historické interview není ohraničeno jednoduše zapnutím a vypnutím diktafonu, ale je ovlivněno, resp. vykládáno tím, co se děje před jeho nahráváním a zároveň i po jeho ukončení.

⁴⁸ JENSEN, Olaf – WELZER, Harald. Ein Wort gibt das andere.

⁴⁹ Komparační analýzu více badatelů a konzultace doporučuje i BERGER, Roni. Now I see it, now I don't, s. 11.

Použité zdroje / References

Literatura

BERGER, Roni. Now I see it, now I don't: researcher's position and reflexivity in qualitative Research. *Qualitative Research*, March 2013, s. 1-16. [Online] Dostupné z URL: <<https://journals.sagepub.com/doi/abs/10.1177/1468794112468475?journalCode=qrja>> [Cit. 2019-08-12].

BORNAT, Joanna. Oral History and Qualitative Research. *Timescapes methods guides series* 2012, Guide No. 12. [Online] Dostupné z URL: <<http://www.timescapes.leeds.ac.uk/about/timescapes-methods-guide-series.html>> [Cit. 2019-08-12].

JENSEN, Olaf – WELZER, Harald. Ein Wort gibt das andere, oder: Selbstreflexivität als Methode. *Forum: Qualitative Sozialforschung*, Volume 4, No. 2, Mai 2003.

NEALE, Bren. Generating Data in Qualitative Longitudinal Research: A methodological review. *Timescapes Working Paper* no 8, 2017. [Online] Dostupné z URL: <<https://timescapes-archive.leeds.ac.uk/publications-and-outputs/>> [Cit. 2019-08-12].

OTÁHAL Milan – VANĚK Miroslav. *Sto studentských revolucí: Studenti v období pádu komunismu životopisná vyprávění*. Praha: Lidové noviny, 1999.

SKILLANDER, Katherine Miller – FOWLER, Catherine. Od longitudinálních studií k časosběrným dokumentům: návraty do infra-obyčejných životů. *DOK revue* 2015, č. 3. [Online] Dostupné z URL: <<http://www.dokrevue.cz/clanky/od-longitudinalnich-studii-k-casosbernym-dokumentum-navraty-do-infra-obycejnych-zivotu.>> [Cit. 2019-08-12].

THONFELD, Christoph. Collecting and Interpreting Qualitative Research-Elicited Data for Longitudinal Analysis. The Case of Oral History Data on World War II Forced Labourers. *Historical Social Research*, Vol. 34, No. 3, 2009, s. 60-70.

VANĚK, Miroslav (ed.) *Sto studentských revolucí. Vysokoškolští studenti roku 1989. Životopisná vyprávění v časosběrné perspektivě*. Praha: Academia a Ústav pro soudobé dějiny, 2019.

VAŇKOVÁ, Markéta. Výzkumník lapený. Úvahy k (a)symetrii vztahů mezi výzkumníkem a zkoumaným. *Biograf* 52-53, 2010. [Online] Dostupné z URL: <<http://www.biograf.org/clanky/clanek.php?clanek=5307>> [Cit. 2015-09-12].

WELZER, Harald. Das Interview als Artefakt. Zur Kritik der Zeitzeugenforschung. *BIOS* 13, 2000, s. 51-63.

WONG, Alan. Conversations for the Real World: Shared Authority, Self-Reflexivity, and Process in the Oral History Interview. *Journal of Canadian Studies*, Winter 2009, Volume 43, No 1, s. 239-263.

YOW, Valerie. Ethics and Interpersonal Relationships in Oral History Research. *Oral History Review* 22/1, Summer, 1995, s. 53.

Seznam rozhovorů

Studenti v období pádu komunismu v Československu – životopisná interview. Přepisy rozhovorů uloženy v Digitální sbírce COH [Online] Dostupné z URL: <<http://www.coh.usd.cas.cz/projekt/studenti-v-obdobi-padu-komunismu-v-ceskoslovensku-zivotopisna-interview/>> [Cit. 2019-08-12].

Rozhovor Milana OTÁHALA (historik ÚSD AV ČR) s Tomášem Ctiborem (v roce 1989 student UMPRUM), v září 1997 v Praze.

Rozhovor Milana OTÁHALA (historik ÚSD AV ČR) s Pavlem Lagnerem (v roce 1989 student DAMU), v květnu 1997 v Praze.

Rozhovor Miroslava VAŇKA (historik ÚSD AV ČR) s Janem Doskočilem (v roce 1989 student lékařské fakulty UK v Hradci Králové), v srpnu 1997 v Praze.

Studentská generace roku 1989 v časosběrné perspektivě. Životopisná interviews po dvaceti letech. Přepisy rozhovorů uloženy v Digitální sbírce COH [Online] Dostupné z URL: <<http://www.coh.usd.cas.cz/projekt/studentska-generace-roku-1989-v-casosberne-perspektive-zivotopisna-interviews-po-dvaceti-letech/>> [Cit. 2019-08-12].

Rozhovor Miroslava VAŇKA (historik ÚSD AV ČR) s Tomášem Ctiborem (v roce 1989 student UMPRUM), v lednu 2017 ve Slovanské Lhotě.

Rozhovor Lucie RAJLOVÉ (doktorandka FHS UK) s Janem Doskočilem (v roce 1989 student lékařské fakulty UK v Hradci Králové), v červenci 2017 v Hradci Králové.

Rozhovor Petry SCHINDLER-WISTEN (historička ÚSD AV ČR) s Pavlem Lagnerem (v roce 1989 student DAMU), v březnu 2017 v Praze.

Rozhovor Lucie MARKOVÉ (doktorandka FHS UK) s Radkem Šindelářem (v roce 1989 student Vysoké školy strojní a elektrotechnické v Plzni) v červnu 2017 v Hostivici.

Studentský aktivista během Sametové revoluce v ČSSR. Rozhovory uloženy ve sbírce Paměti národa [Online] Dostupné z URL: <<https://www.pametnaroda.cz/cs/studentsky-aktivista-behem-sametove-revoluce-v-cssr>> [Cit. 2019-08-12].

Rozhovor studentů střední školy s Tomášem Ctiborem v prosinci 2016 v Praze.

Rozhovor Martina OCKNECHTA s Janem Doskočilem v dubnu 2017 v Hradci Králové.

Rozhovor Věry SCHMIEDTOVÉ s Pavlem Lagnerem v dubnu 2017 v Praze.

O autorece

Mgr. Petra Schindler-Wisten, PhD. (*1976) je orální historička, antropoložka a výzkumná pracovnice ÚSD AV ČR, v. v. i.

E-mail: schindler@usd.cas.cz